

خاطرات مالکوم

(پنج سال در یکی از شهرهای ایران)

نایر مالکوم

ترجمه

دکتر علی اکبر تشکری

عضو هیأت علمی دانشگاه یزد

سرشناسه: ملکم، ناپیر: Malcolm, Napier

عنوان و نام پدیدآور: خاطرات مالکوم: (پنج سال در یکی از شهرهای ایران) / ناپیر ملکم: ترجمه علی اکبر تشکری باقی.

مشخصات نشر: تبریز، انتشارات بهار دخت، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۲۷۳ ص.

شابک: ۲۵۰۰۰ ریال: ۸-۵۹-۷۳۵۱-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: ۱۹۰۵، Five years in a Persian town.

عنوان دیگر: پنج سال در یکی از شهرهای ایران

موضوع: یزد.

موضوع: ایران -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی

شناسه افزوده تشکری باقی، علی اکبر، - مترجم

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۷۵۲/۵۲۹/DSR

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۹۲۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۳۸۱

انتشارات بهار دخت

عنوان: خاطرات مالکوم

(پنج سال در یکی از شهرهای ایران)

ترجمه: دکتر علی اکبر تشکری

نوبت چاپ: اول، تبریز زمستان ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد - قطع: رقعی ۲۷۳ صفحه

چاپ و صحافی: پرنیان / امین

شابک: ۲۵۰۰۰ ریال: ۸-۵۹-۷۳۵۱-۶۰۰-۹۷۸

ISBN: 978-600-7351-59-8

قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال

نشانی: تبریز، روبروی مصلی، انتشارات بهار دخت تلفن پخش: ۰۹۱۴۸۰۲۰۴۲۴

Email: bahardokhtpub@yahoo.com

مندرجات

مقدمه مترجم..... ۱۱

دبیاجه..... ۳۳

فصل اول..... ۶۱۶۳۷

ناحیه یزد، بیابان، تأمین آب، روستاها، شهر یزد، باغات، خیابان‌ها، خانه‌ها، اسباب و اثاثیه، پاکیزگی، ناپایداری ساختمان‌ها، ساختار گرمایشی، روستاهای تپه‌ای، تأثیر محیط بر ذکاوت و شخصیت.

فصل دوم..... ۸۴۶۶۳

دورافتادگی و تنگ‌نظری، شهر؛ واحدی جغرافیایی و سیاسی، گسترش حق شهروندی به بیگانگان، تعصب، رفتار با زرتشتیان، بهبود جایگاه اجتماعی آنها، موقعیت یهودیان، تعصبات غیردینی، جایگاه مهاجرنشین اروپایی.

فصل سوم..... ۱۴۱ تا ۸۵

مسلمانان ایران، محمد(ص)، پی‌ریزی اسلام، شیعیان و اهل سنت، تساهل متمایز از کفر، آموزه‌های اصلی اسلام، وحدانیت خداوند، نبوت، بهائیت و برداشت از پیامبری، باب، بهاء‌الله، بهایی‌گری و چشم‌اندازهای آن، اسلام، تقدیر، توبه، ثواب، غذا خوردن با غیرمسلمین، اتهام وحدت وجود، تأثیر اسلام بر روی شخصیت.

فصل چهارم..... ۱۵۵ تا ۱۴۳

خرافات، زیارت‌ها، الهیات، جن و دیو، چشم زخم، تفریحات، محتویات اسلام فراتر از کنترل زندگی است، دو هدف بهتر از یکی، آداب و تشریفات مربوط به ناپاکی.

فصل پنجم..... ۱۹۷ تا ۱۵۷

شخصیت یزدی، ناسازگاری روشمند، وفاداری به اهداف و اشخاص، بی‌اعتباری بینه، شرم، شوخ‌مزاجی، بی‌اعتنایی به زمان، زبان، عدم ابتکار عمل، شجاعت، سرباز یزدی، آداب معاشرت، ابتدال، غرور، مهربانی و ستمگری، نادرستی، دشواری در کسب هر چیزی، گرایش به تعصب، قدرت پنهان شخصیت ایرانی، پیوندهای خانوادگی، پدرسالاری، آزادی عقیده، سخاوتمندی.

فصل ششم..... ۲۱۹۵۱۹۹

مشکلات مربوط به جویندگان، زبان، بحث و مناظره، تفاسیر تمثیلی، بی‌اعتباری ینّه، جهالت، رهیافت به اسلام به عنوان ارائه‌دهنده الگوی کامل زندگی، مشکل نوکیشان، هیئت‌های صنعتی، استخدام توسط هیئت‌ها، نکات مفید، آمادگی برای تفسیر مذهب، سرعت عمل در فهم نکات واحد، نیاز یزدی به سیستم تعلیمی مشخص و نظام‌مند؛ به همراه یک نمونه عینی، مشکلات در پذیرش نوکیشان، آزمون‌ها.

فصل هفتم..... ۲۴۸۵۲۲۱

تماس با بومیان، سبک زندگی مبلغین، ملاقات و پذیرش دیدارکنندگان، کاهش فقر، فعالیت مدرسه، فعالیت پرشکی.

نتیجه..... ۲۴۹

تصاویر..... ۲۵۷

نمایه..... ۲۶۷

مقدمه مترجم

گذاری بر تاریخچه فعالیت مبلغین مسیحی در ایران

سرزمین ایران به واسطه موقعیت خاص جغرافیایی، همواره پل ارتباطات سیاسی- فرهنگی شرق و غرب، به شمار رفته است. در عهد ساسانی، بازتعریف زرتشتی گری در چارچوبه مُلک داری و رسمیت کیش عیسوی در امپراطوری روم، نه تنها شاخصه این دو پرچمدار عهد باستان بود که لاجرم از نگاه دولتمردان، پیروان آیین رقیب، حکم شہروند درجه دو را داشتند. با این همه، اعلام جدایی مسیحیت نسطوری از روم، تاحدی، حساسیت‌ها را فرونشاند و آن‌ها از معبر ایران، درصدد گسترش حوزه خود به دیگر مناطق آسیا برآمدند. حضور اسلام در ایران، گرچه از دامنه تبلیغی مسیحیت فروکاست؛ اما در قرون بعد، خاصه با چیرگی مسیحیت در قرون وسطای اروپا، موقعیت جغرافیایی این سرزمین، حلقه اتصالی، میان هیئت‌های تبلیغی در اراضی شرقی و غربی گردید.^۱ در واقع، از این مقطع تا افول قدرت کلیسا و حکومت‌های حامی آن در اروپا (۱۱-۱۲ق/ ۱۸-۱۷م)، کارکرد هیئت‌های سیاسی، منهای بُعد مذهبی معنایی نداشت و فرستادگان دول اروپایی، عمدتاً نماینده مسیحیت حاکم بر غرب بودند. با پیدایی و تداوم تحولات فکری غرب که خود را در

^۱ برای اطلاعات بیشتر درباره تاریخچه مسیحیت در ایران، ن.ک: Waterfield, Robin. Christians in Persia, pp ۳۸-۴۵.

چارچوبه جدایی دین از سیاست بروز داد؛ گستره فعالیت کاتولیک‌ها در ایران، بسان دیگر مناطق جهان، تاب‌دان حد تنزل نمود که در سرآغاز قرن سیزدهم ق/نوزدهم م، از ایشان جز تصویری مبهم، در اذهان عمومی باقی نماند. در این قرن، توأم با تحولات صنعتی و رویکرد استعماری اروپا که در ارتباط با شرق، عمدتاً بر محوریت هند استوار گردید؛ بار دیگر ایران به عنوان خاستگاه تلاقی منافع دولت‌های برتر غرب و مرکزی برای تبلیغ مسیحیت، محل توجه واقع شد. با این تفاوت که اگر کاتولیک‌ها به نوعی نماد عصر قرون وسطای اروپا به شمار می‌رفتند، این بار انجمن‌های پروتستان، که بارقه‌های اولین حضورشان در ایران به عهد صفوی باز می‌گشت، خود را منادی تبلیغ و توسعه جهانی مسیحیت معرفی کردند.

در مروری گذرا بر روند تلاش‌های اصلاحی در ساختار کلیسا، مقارن با قرن دوازدهم ق/هیجدهم م که انجمن‌های تبلیغی پروتستان در اروپا، رو به گسترش نهادند؛ مورای‌ها، دو پزشک مبلغ آلمانی، به نام‌های هوکر^۲ و روفر^۳ را در ۱۶۰/۱۷۴۷م، به عزم دیلار از شهر یزد و وقوف بر میزان قابلیت نفوذ در زرتشتیان، به ایران فرستادند. گرچه این سفر، به دلیل ناامنی راههای مناطق مرکزی ایران، به سرانجامی نرسید؛^۴ با این همه، مبین آن بود که در شیوه جدید تبلیغ، تمرکز بر اقلیت‌های دینی در اولویت بوده و این رویکرد در مقاطع بعدی، هم‌چنان سرلوحه

۱. Moravians

بعد از پیدایی نهضت اصلاحات، توسط لوتر، این جریان به‌ویژه، در کشور آلمان پی‌گیری شد. چنان‌که پدیده زهدباوران و متعاقب با آن، مورای‌ها، دو نمونه از چنین تلاشی به‌شمار می‌روند. کلیسای مورای یا برادران بوهمی، نهضتی اصلاحی بود که در ۱۷۲۲م شکل پذیرفت؛ ایشان که در ردیف مسیحیان تبشیری جای داشتند، درصدد اعزام مبلغینی به نقاط مختلف جهان و از آن جمله ایران برآمدند.

^۱. C.F.W.Hoecker

^۲. J. Rueffer

^۳. Ibid.p۱۸

دیگر مبلغین قرار گرفت. به هر روی، مسیحیت نوین در اروپا، بر آن بود تا از یکسو به جذب پیروان، در دیگر مناطق جهان پرداخته و از دیگر سو، دول غرب که با تجهیز به سلاح تکنولوژی و در عرصه رقابت با یکدیگر، خواهان توسعه حوزه استعماری خویش بودند؛ در نفوذ به جوامع اسلامی، صلاح پیشبرد سیاست فرهنگی خود را در حمایت از مبلغین مسیحی یافتند. لذا، در قرن نوزدهم م، دامنه تبلیغی آن‌ها در ایران به سطحی رو به گسترش نهاد که تعدد انجمن‌های فعال مسیحی عصر قاجار شاهدی بر این مدعا است.

۱- مبلغان آلمانی وابسته به هیئت بازل، از ۱۲۶۷ق/ ۱۸۳۲م، فعالیت خود را در کردستان و آذربایجان، آغاز کردند ولی به واسطه عدم موفقیت، در ۱۲۷۱ق/ ۱۸۳۶م، ایران را ترک گفتند.^۱

۲- مبلغان آمریکایی پروتستانی^۲ تقریباً هم‌زمان با مبلغین آلمانی، به ایران آمده و فعالیت‌شان را از ۱۲۶۹ق/ ۱۸۳۴م، آغاز کردند. آن‌ها که اولین نمایندگان سیاسی- فرهنگی دولت آمریکا به‌شمار می‌رفتند؛ به تدریج با استقرار در تهران، تبریز، مشهد، همدان، رشت و کرمانشاه، اقدام به ساخت مراکز تبلیغاتی چون مدرسه، چاپخانه، بیمارستان و کلیسا نمودند.^۳

۱. والد برگر، آندراس، مبلغان آلمانی در ایران (۱۳۷۹)، مترجمان علی رحمانی، حسین رضوی و لادن مختاری، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، صفحات مختلف.

۲. Presbyterian

کلیسای پروتستانی (مسیحی)، توسط کالون یکی از پیروان لوتر ایجاد گردید. گرچه اکثریت فرقه‌های پروتستان، پیرو اصول الهیاتی کالون هستند ولی، فقط کلیساهای پروتستانی شیوه اداره کلیسا را طبق نظر کالون اتخاذ کرده‌اند. امروزه، کلیساهای پروتستانی، در سراسر جهان یافت می‌شود؛ اما، تمرکز عمده آن‌ها در ایالات متحده آمریکا، اسکاتلند- تنها کشوری که کلیسای دولتی‌اش پروتستانی است-، مجارستان، هلند، ایرلند شمالی، سوئیس، فرانسه، کامرون و کره جنوبی می‌باشد. در ایران، کلیسای پروتستانی به کلیسای «انجیلی» معروف شده است و دارای چندین شعبه در تهران و شهرستان‌ها می‌باشد.

۳. یلسون، آبراهام (۱۳۶۸)، روابط سیاسی ایران و آمریکا، ترجمه محمدباقر آرام، تهران، امیرکبیر، ص ۴۲، ۱۵.

- مبلّغان انگلیسی که با تشکیل سه گروه: «انجمن تبلیغی کلیسا»، «انجمن اشاعه مسیحیت در بین یهودیان» و «هیئت سراسقف اعظم کانتریوری برای آسوریان- نسطوریان»، به بسط شالوده‌های نظری خویش در ایران پرداختند.

علاوه بر پروتستان‌ها، هیئت‌های چندی از کاتولیک‌ها و مبلّغان ارتدوکس روسی، نیز در ایران عصر قاجار مشغول به کار بودند که در مورد نخست می‌توان به هیئت لازاریست‌ها^۱ اشاره کرد که از ۱۲۵۶ق/ ۱۸۴۰م، فعالیت خود را در مناطق خسر و آباد، تهران، تبریز و جلفای اصفهان آغاز کردند.^۲ در این میان، هیئت خواهران نیکو کار با «دختران سن ونسان دوپل»^۳، نیز، کار خود را هم‌زمان و در همان مناطق لازاریست‌ها تداوم بخشیدند. از طرف دیگر، هیئت کارملیت‌ها، در نواحی جنوب ایران مانند بوشهر و خرمشهر^۴ و هم‌چنین، مبلّغین ارتدوکس روسی، در حوزه کوچکی از آذربایجان و مازندران، به تبلیغ باورهای خود مشغول بودند. در این عرصه

^۱. Lazaryst

پایه‌گذار لازاری‌ها، کشیش کاتولیک فرانسوی، با نام سن ونسان دوپل بود که به دلیل نارضایتی از عملکرد رؤسای کلیسای کاتولیک، در ۱۶۲۵م، با هدف پرستاری از اشخاص از کار افتاده، این آیین را بنیان گذارد. از آنجا که پیروان این آیین، ابتدا در کلیسای متروک سن لازار تجمع می‌کردند، به لازاری مشهور شدند. بعد از مرگ دوپل، عقاید وی در پانزده کشور اروپایی و سپس در کشورهای الجزایر، تونس و اردن گسترش یافت. نخستین مبلغ لازاری در ایران فردی به نام اوژن بوره بود که در ۱۲۵۴ق، به تبریز آمد (ن.ک: احمدی، حسین (پاییز ۱۳۷۸) لازاریست‌های فرانسوی در ایران؛ بررسی زمینه‌های حضور و عملکرد، تاریخ معاصر ایران، س ۳، ش ۱۱، ص ۴۴-۴۱).

^۲. قائم مقامی، جهانگیر (۱۳۵۰)، مسئله لازاریها در ایران، مجله بررسی‌های تاریخی، س ۶، ش ۶، ۱۷۰-۱۷۱. و نیز: Wilson (۱۸۹۶) Persia. Western Mission Philadelphia. Presbyterian Board of Publication and Sabba-school Work, P ۱۱۴.

^۳. Saint in ent de paol

^۴. غفاری، ابوالحسن. تاریخ روابط ایران و فرانسه از ترور ناصرالدین شاه تا جنگ جهانی اول. تهران. مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۶۸، ۱۳۷۰، ۱۳۱.

وسیع از تلاش هیئت‌های مسیحی، بسط کلام در شکل‌گیری گستره فعالیت انجمن تبلیغی کلیسا ضروری است.

با توجه به مطالب پیشین، انجمن‌های پروتستان که در آغاز تأسیس (دهه‌های قرن ۱۸م)، هدف اصلی خود را بر تبلیغ میان جوامع پروتستان اروپایی، مستعمره‌نشین‌های آمریکایی، آفریقا و اقیانوسیه، استوار ساخته بودند؛ در قرن نوزدهم م. درصدد توسعه قلمرو برآمدند. آنها، با استفاده از شرایط استعماری این دوران بر آن شدند تا از طریق انجمن‌های وابسته به کلیسای انگلیس و یا کلیساهای آزاد، دامنه تبلیغی خود را به مناطق شرق گسترش دهند که در این میان، برخی از اعضای انجیلی کلیسای انگلیس - که بر اهمیت وعظ و خطابه در تبلیغ باور خاص داشتند - «انجمن برای تبلیغ در آفریقا و شرق»^۱ (۱۷۹۹م)، را بنیان نهادند. در سال‌های آغازین تأسیس این انجمن، افراد معدودی، به‌عنوان مبلغ برای خدمت در ماورای بحار به آن پیوستند و چون در ده ساله نخست از تأسیس، موفقیت چندانی در اعزام مبلغ به خارج از انگلستان نداشتند؛ لذا، عمده وقت خود را به تهیه توصیه‌هایی از انجیل به زبان‌های مختلف شرقی متمرکز نمودند. این انجمن در ۱۸۱۲م، به «انجمن تبلیغی کلیسا»^۲ تغییر نام داد و به‌رغم آن‌که، مبلغین منفرد پروتستان نظیر هنری مارتین^۳، پتر گوردن^۴، آنتونی نوریس گرووز^۵،

^۱. Van Gorder, cristian (۲۰۱۰). Modern Protestant Missionary Efforts in For Christianity in Persia And The Status Of Non-Muslims In Modern Iran, Lexington Books adivision of Rowman And Littlefield Publishers, inc, p: ۱۲۲.

^۲. Church Missionary Society(cms)

^۳. از بنیان‌گذاران آن می‌توان به: Wilber force, pratt, venn, Grant Watertfield ibid, P: ۱۴۷ اشاره داشت.

^۴. Henry Martyn

ن.ک: برومند، صفورا (۱۳۸۱)، پژوهشی بر فعالیت انجمن تبلیغی کلیسا، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۸۶-۱۱۳.

^۵. Peter Gorden

^۶. Anthony Norris Groves

جان کیتو^۱، ژوزف ولف^۲ سفرهای تبلیغی به ایران داشته و گزارش آن‌ها در بازشناسی شرایط داخلی به انجمن‌های پروتستان بسیار مؤثر بود^۳؛ اما تا سال ۱۲۸۵/ق ۱۸۶۹م، انجمن تبلیغی کلیسا، عملاً اقدامی در اعزام مبلغ ننمود.

سرانجام در بیست و یکمین سال حکومت ناصرالدین شاه (۱۲۸۵/ق ۱۸۶۹م)، انجمن، مبلغی با نام رابرت بروس^۴ را - که به کاتب بروس هم شناخته می‌شد - برای اقامتی دو ساله به ایران فرستاد و با این اقدام نخستین گام، برای استقرار در ایران فراهم آمد.

حضور بروس در جلفا نو که مصادف با بروز قحطی در اصفهان بود، موجب شد تا او با حمایت مالی از آسیب‌دیدگان و ساخت یتیم‌خانه و مدرسه‌ای برای کودکان ارمنی، از جایگاه نسبی میان مسلمین و ارامنه برخوردار گردد.^۵ در واقع، یکی از بزرگترین مشکلات مبلغین پروتستان، علاوه بر تضاد با جامعه اسلامی، مخالفت اقلیت ارمنی بود که خاصه زعمای ایشان، فعالیت آن‌ها را مانعی در تداوم ریاست خویش می‌دیدند. با این حال، پس از شش سال، سرانجام،

^۱. John Kitto

^۲. Joseph Wolff

برای اطلاعات بیشتر در مورد اقدامات مبلغین منفرد پروتستان ن. ک: همان، ص ۱۱۳-۱۴۱.

^۳. برای اطلاعات بیشتر ن. ک: ۹۹-۱۰۱، ۹۶-۱۰۰، pp: Waterfield, ibid.

^۴. Robert Bruce

رابرت بروس، مبلغ ایرلندی از اعضای کالج تثلیث دUBLIN (Trinity college) بود که در ۲۵ سالگی (۱۸۵۸م) از مقام شماسی - خادم کلیسا و رتبه‌ای پایین‌تر از کشیش - به عنوان کشیش تعمد داده شد و برای خدمت در انجمن تبلیغی کلیسا، در پنجاب هند، مستقر گردید. از آن‌جا که اهالی آن سامان بیشتر به زبان فارسی صحبت می‌کردند؛ بر حسب اهمیت این زبان بروس تصمیم گرفت تا برای تکمیل زبان فارسی خود و اصلاح ترجمه انجیل‌های مارتین مدتی در ایران به سر برد. برای اطلاعات بیشتر ن. ک: Waterfield, ibid. p. ۱۴۸.

^۵. رایت، همان، ۱۱۴.

^۶. James Basset (۱۸۸۷), Persian Land of Imams, A narrative of travel and residence, ۱۸۷۱-۱۸۸۵, London, Blackie and son, p. ۱۵۷.

انجمن متقاعد گردید تا اقدامات بروس را به رسمیت شناسد و در تابستان ۱۲۹۱ ق/ ۱۸۷۵ م، اولین هیئت انجمن، به‌طور رسمی، کار خود در ایران را آغاز کرد. در این میان، یکی از مهم‌ترین مشکلات پروتستان‌های انگلیسی با پرزبیتری‌های آمریکایی بر سر حوزه تبلیغ بود. چنان‌که برای رفع این مشکل و جلوگیری از تداخل در حوزه یکدیگر، آن‌ها ضمن برگزاری مجمعی در ۱۳۱۳ ق/ ۱۸۹۵ م، در تعیین قلمرو برای خود به توافق رسیدند. طبق مصوبات این مجمع، مقرر گردید تا در جهت بهسازی کارکردشان، قلمرو فعالیت، بر مبنای مدار سی و چهار درجه جغرافیایی، به دو قسمت شمالی و جنوبی تقسیم شود؛ به‌طوری‌که مناطق واقع در جنوب مدار به مبلغان انگلیسی و شمال آن به مبلغین آمریکایی که از همان‌بدو ورود به ایران، بر مناطق تجمع نسطوریان واقع در آذربایجان و کردستان تمرکز یافته و پس از تأسیس انجمن تبلیغی کلیسا در جلفا، قلمروی فعالیت خود را به برخی از شهرهای شمالی ایران چون: تهران، همدان، تبریز، مشهد و کرمانشاه بسط داده بودند- واگذار گردد.

ناگفته نماند که از زمان شروع تکاپوی پروتستان‌ها در ایران، هیئت‌های تبلیغی انگلیسی که از حمایت سفارت و کنسولگری بریتانیا برخوردار بودند؛ در زمان محدودیت‌های حکومت، همواره وساطت کارگزاران انگلیسی، شرایط را به نفع ایشان تغییر می‌داد. نمودار چنین حمایت‌هایی را می‌توان فشار بر حکومت مرکزی در لغو منع خدمات مسلمین به پروتستان‌ها (۱۸۸۲ م)، کسب امتیاز حق انتخاب وکیل (۱۸۸۰ م)، تساوی شهادت مسلمین و مسیحیان (۱۸۸۱ م)^۱ و برتر از همه صدور حکمی از سوی شاه دانست که در صورت تغییر کیش به مسیحیت، مایملک نوکیش و میراثش محفوظ می‌ماند. بدین ترتیب، حمایت بریتانیا و روابط نزدیک اعضای حکومت با

^۱. Laster.E.james (۱۹۷۳) Christian Hymnody in iran. Michigan. university microfilms, a Xeros company, an Arbor, ۱۹۷۳. p۲۷.

^۲. Van Gorrdor, ibid, p:۱۲۶.

مبلّغین؛ به منظور حفظ مناسبات خویش با انگلیس، بستری در تشویق انجمن به توسعه حوزه فعالیت به خارج از اصفهان گردید. بنابراین، آن‌ها دو سال پس از تعیین محدوده جغرافیایی با مبلّغان امریکایی، در ۱۳۱۵ ق/ ۱۸۹۷ م، اقدام به استقرار شاخه‌های خود در یزد، کرمان و شیراز نمودند و تعداد قابل توجهی از مبلّغان انگلیسی، ایرلندی و استرالیایی را به مناطق مذکور و توابع آن، اعزام کردند که تا وقوع انقلاب اسلامی به فعالیت تبلیغی در ایران مشغول بودند. اوج عملکرد هیئت، در مناطق مذکور را می‌توان تا پیش از حوادث مشروطیت و گسترش جنگ جهانی اول به ایران دانست^۱؛ چرا که از این هنگام تا سقوط سلسله قاجار، به دلیل عدم ثبات اجتماعی، منازعات سیاسی و تزلزل در قدرت حکومت مرکزی، تلاش مبلّغین پروتستان دچار فترت گردید.^۲ در این خصوص، پیش از بحث، در مورد کارکرد هیئت در یزد، بایسته است تا ویژگی‌های مشترک هیئت‌های پروتستان در ایران، محلّ دقّت قرار گیرد:

- این مبلّغین در ترکیبی ناهمگون از کشورهای انگلیس، ایرلند و استرالیا فراهم آمده و با چنان اطمینانی به جایگاه برتر کیش و تمدن خود می‌نگریستند که گویی هرگونه انعطاف در مأموریت را خیانت به مسیح تلقی می‌کردند.^۳

- مردم ایران مبتنی بر اقدامات استعماری انگلیس‌ها، مبلّغین پروتستان تحت حمایتشان را، نیز جزیی از اهداف شوم استعمار پیر بریتانیا می‌دیدند که در پس تمامی اقدامات بشردوستانه، سعی در ایجاد رخنه در مبانی باور اسلامی جامعه دارند. چنان‌که حمایت‌های سفارت انگلیس از آن‌ها و کسب امتیازاتی که بدون دخالت مأمورین

^۱. برای اطلاعات بیشتر در مورد فعالیت انجمن تبلیغی کلیسا در عصر قاجار نک: تشکری، علی اکبر: «کارکرد انجمن تبلیغی کلیسا: موانع و راهکارها»، مجله تاریخ ایران، بهار ۹۲، ش ۱۳، ۳۷-۱.

^۲. Afshari, M. Reza (۱۹۹۳) The historians of the constitutional movement and the Iranian populist tradition, in the international journal of middle east studies, vol. ۲۵, New Yourk, Cambridge university press, PP: ۴۷۷-۴۹۴.

^۳. Waterfileld, ibid, p: ۱۵۴.

سیاسی بریتانیا غیرممکن می نمود؛ همگی نشان از صحت برآورد بدنه اجتماع از چنین اهدافی بود.

- با توجه به پشتوانه ذهنی و حسن برتری نسبت به شرقی ها، مبلغین، خود را نوعی صاحب و آقای مخاطبین مسلمان می دانستند که باید رعایای فقیرشان را تحت مرحمت خویش گیرند.^۱

- تحت شرایطی چون حمایت دولت بریتانیا، تأمین مالی، کمک های حکومت مرکزی و عقب افتادگی ایران قرن نوزدهم م، هیئت های مذکور خود را نه صرفاً به عنوان مبلغ، که سرورانی با مأموریت الهی جهت آموزش انسان های اولیه و تعهد به پرداخت هزینه های تمدنی آنها می دیدند که گویا از سوی خداوند، مأموریت دارند، هزینه تمدنی و آموزشی انسان های اولیه را عهده دار شوند.^۲

- مبلغین، بسان نخستین الگوی فعالیت پروتستان ها در ایران «هنری مارتین»، با نهایت بغض و کینه به اسلام و مسلمین می نگریستند و این عداوت با ناکامی در جذب بومیان به مسیحیت، دو چندان گردید.

- یکی از برجسته ترین مشخصه های الحمن پروتستان ها در ایران، عدم تمرکز بر روی تبلیغ صرف و استفاده از دیگر ابزارها، در راستای رهیافت به هدف بود. به عبارت دیگر، آنها، تبلیغات خود را در پوشش عملکردشان، در سه حوزه آموزشی، پزشکی و تبلیغی تنظیم کردند که با توجه به شرایط نابهنجار بهداشت در ایران قرن نوزدهم م، عرصه پزشکی، مهم ترین مهم را، به خود اختصاص می داد.

- اکثر تلاش های اولیه مبلغان، متمرکز بر جذب اقلیت ارمنی، آسوری و دیگر اقلیت های دینی چون زرتشتیان تمرکز داشت.^۳ چنان که نویسنده کتاب حاضر، به رغم

^۱. Ibid, p: ۱۵۵.

^۲. Van Gorrderr. ibid, P: ۱۲۷.

^۳. Ibid, P: ۱۲۵.

تمام تلاشی که در اختفای ناکامی اعضای هیئت در جذب اهالی به مسیحیت دارد؛ با ناامیدی از نفوذ میان مسلمین یزد سخن می گوید.

- هیئت‌های مذکور، در راستای جذب مسلمین، به روش‌های گوناگونی چون حمایت مالی از طبقه فقیر شهری، به کارگماری آن‌ها در امور جاری مدارس، استخدام در خانه‌های اروپائیان و بیمارستان‌ها، تمسک می‌جستند و بر این اساس سعی داشتند، در عین مراقبت دینی، آن‌ها را از حیث مالی نیز به خود وابسته سازند.

تأسیس انجمن تبلیغی کلیسا در یزد

انجمن تبلیغی کلیسا در یزد، کار خود را مصادف با اولین سال‌های حکومت مظفرالدین‌شاه (۱۳۱۶ق/۱۸۹۸م)، در قالب فعالیت هیئت پزشکی آغاز کرد. چنانکه در ۱۳۱۶ق/۱۸۹۸م، دکتر هنری وایت^۱ را که تا یک سال پیش از آن، در جلفای اصفهان به طبابت اشتغال داشت، به همراه همسرش به یزد اعزام نمود و او در نخستین گام، با ایجاد درمانگاهی در فضای یک باغ و سپس اجاره خانه‌ای، طبابت را آغاز نمود. این اقدام که با اقبال اهالی مواجه گردید، در سال بعد، هیئت را بر آن داشت تا جهت تکمیل کادر خود، افرادی چون دکتر اورانیا لاثهام^۲، ماری برد^۳، جانم برایتی^۴ و ناپیر مالکوم^۵ را اعزام نماید.

لاثهام - که بعداً با ناپیر مالکوم ازدواج کرد - دکتر وایت و دکتر گریفیث^۶، کادر تخصصی بیمارستان به‌شمار می‌رفتند و چند دستیار ارمنی نیز که از اصفهان آمده بودند، آنان را در اداره امور یاری می‌دادند. ماری برد، با شهرت کنار در میان زنان،

^۱ H. White

^۲ Urania Latham

^۳ Mary Bird

^۴ Miss Brighty

^۵ Napier Malcolm

^۶ Griffith

اقدام به گشایش بیمارستانی برای آن‌ها (۱۳۱۹ق/۱۹۰۱م) نمود و خانم برایتی، مدرسه‌ای برای تعلیم دختران زرتشتیان تدارک دید.

با توجه به کارکرد برتر پزشکان اروپایی، در قیاس با طبای سنتی و تمایل طیف‌های مختلف اجتماعی به دستاوردهای نوین، مدتی پس از حضور دکتر وایت، گودرز مهربان - یکی از نجار زرتشتی یزد - کاروان‌سرای خود را در اختیار انجمن قرار داد و با تغییراتی در آن، بیمارستانی با نام «بیمارستان مرسلین انگلیسی» ایجاد گردید که با امکاناتی چون اتاق عمل و اتاق تشریح، نه تنها از توابع یزد، که حتی از بلوچستان و افغانستان، بیماران بسیاری را به خود جذب نمود. علاوه بر این، چندی بعد، ساخت بیمارستانی کوچک برای زنان، داروخانه و درمانگاهی برای معالجه بیماران سرپایی، مجموعه‌ای را تکمیل کرد. این بیمارستان که بنا به آمار موجود در ۱۳۱۷ق/۱۹۰۰م، ۳۵۶۰ مریض را تحت پوشش قرار داد؛ با وقوع جنگ اول جهانی و حضور آلمان‌ها در یزد، به غارت رفته و ولی به دنبال اشغال یزد توسط نیروهای پلیس جنوب، بازگشایی شد.

هم‌چنین در زمینه آموزشی، هیئت اعزامی، با ساخت سه مدرسه، تعلیم و جذب کودکان را سر لوحه خود قرار داد. ناپیر مالکوم، به‌عنوان نخستین مبلغ مذهبی در یزد، مدرسه‌ای پسرانه احداث نمود که پس از وی، مدیریت آن به فردی با نام بویلند^۱ واگذار شد. نیز، مدرسه دخترانه‌ای برای تحصیل دختران زرتشتی، توسط خانم برایتی احداث شد که برخلاف مدرسه پسرانه، برخی از اصول مذهبی، در آن تدریس می‌شد و مدتی بعد، خانم مور^۲ و سپس آرموهی آیدین^۳، از زنان مبلغ هیئت و فرزند ایزابل رید^۴ سرپرستی آن را عهده‌دار شده و مدرسه، با نام ایزد پیمان شهرت یافت.

^۱. Boyland

^۲. Miss moor

^۳. Armenouhi Aidin

^۴. Isabelle Reid